

Hallgatólagos semlegesség?

SZÍNIGAZGATÓI KINEVEZÉSEK KELET-EURÓPÁBAN

Kíváncsiak voltunk arra, hogyan zajlanak Kelet-Európában az igazgatóválasztások. A *SZÍNHÁZ* folyóirat elsősorban olyan országok szakértőihöz intézett kérdést, amelyekben a színházi rendszer, a magyarhoz hasonlóan, állami fenntartású repertoárrendszer, a társadalmi berendezkedés, a demokrácia fejlettségi szintje viszont olykor nagyon különböző. Ahogy a megkérdezettek válaszaiból is kitűnik, a kulturális intézmények vezetésébe többé-kevésbé mindenütt van, illetve főleg lehetséges állami, politikai beavatkozás, ezzel azonban a politika nem szükségszerűen él. Hogy csak a végleteket említsük: Oroszországban döntő a politikai beavatkozás, Szlovéniában alig létezik. A demokratikus országokban azonban a döntéshozatali folyamatok átláthatóak és ellenőrizhetőek.

Mindenkinek az alábbi kérdéseket tettük fel:

1. Az állami színházakban hogyan nevezik ki az igazgatót, művészeti vezetőt az ön országában? Mi a folyamat, ki vagy kik vesznek részt benne? Független szakértők részt vesznek-e valamilyen formában?
2. Volt-e arra példa, hogy ellentétben a szakmai véleményekkel vagy javaslatokkal egy politikailag elkötelezett vezetőt neveztek ki? Történt-e igazgatói kinevezés pusztán politikai alapon? Ha igen, hogyan hathat a színházi vagy kulturális közösség egy ilyen döntésre, illetve tud-e változtatni rajta?
3. Volt-e, van-e olyan eset, amikor szélsőséges politikai nézeteket képviselő vezetők kerültek színházak élére?

IULIA POPOVICI
kritikus, Románia

Az igazgatói kinevezéseknek van egy elméleti és egy gyakorlati vonatkozása. Elméletileg az állásra pályázatot írnak ki (a fenntartó szerv, a Kultúra és Nemzeti Örökség Minisztériuma, a megyei vagy városi önkormányzat), amely tartalmaz egy sor feltételt (felsőfokú végzettség, vezetői tapasztalat stb.), a pályázónak pedig egy menedzsmenttervezetet kell benyújtania, ami megfelel a támogató kiírásának és elvárásainak. A vezetői szerződés három-öt évre szól, és amikor ez lejár, az igaz-

gatónak, amennyiben jó osztályzatot kapott az éves, illetve a végső értékeléseken, jogában áll, hogy egyedül nyújtson be egy újabb igazgatói projektet, és új, nyitott pályázatot csak akkor írnak ki, ha ezt elutasították (amire eddig nem volt példa, a megbízott vezetők rendszerint újra megerősítést kapnak).

A dolgok gyakorlati lebonyolításáról: a Nemzeti Színházak kivételével, amelyek közvetlenül a Kultuszminisztérium alá tartoznak (mint például a Kolozsvári Állami Magyar Színház, ahol húsz éve nem volt pályázati versenykiírás), illetve a bukaresti színházi intézményeken kívül, amelyek a sajtó általános érdeklődésének homlokterében állnak, általában senki nem tud semmit a pályázatokról és azok lebonyolításáról, ahogy a kiírások is nagyon szűk körnek szólnak. Azokat, akiket az állami tulajdonos szívesen látna, általában felhívják telefonon, és megkérdezik, érdekli-e őket a feladat; ez főleg olyan esetekben fordul elő, amikor a fenntartó az aktuális színházvezetőt már nem kedveli, vagy – ami nagyon ritka – ha ő maga már nem akarja folytatni. Egy igazgatóval akárhányszor köthet szerződést

az állam, erre nincs törvényi szabályozás, ahogyan arra sem, hogy hány éves koráig töltheti be ezt a funkciót.

Az a mód, ahogyan egy igazgatót kiválasztanak, mindig a helyi társadalmi-kulturális kontextustól és a színház jellegétől függ. Például a kisebbségi – főleg a német és jiddis nyelvű – színházak azért küzdenek, hogy a kinevezések ne politikai alapon történjenek; esetükben az általános nagypolitika kevésbé számít, mint a közösségi társadalmi-politikai körök döntése. Vállalva a túl bonyolult részletek kockázatát, megemlíteném, hogy Nagyváradon az RMDSZ és az USL (az ellenzéki Szociálliberális Unió) helyi szövetsége (amely konfliktusban áll a kormánypolitikával) a városban lévő előadóművészeti intézményeket nyelvi alapon szervezte újra, ennek nyomán a román színházat a helyi liberális önkormányzati képviselő vezeti, aki egyébként színész végzettségű, és maga kezdeményezte a szétválást.

Bukarestben egy másik liberális politikus, egy szenátor a Nottara Színház vezetője, holott az Állami Számvevőszék vizsgálata összeférhetetlennek minősítette, hogy a feleségét rendezőként szerződtette.

2011 nyarán egy nagyon ismert, középgenerációs színész, Mircea Diaconu (főleg filmekben játszik) és az összes többi bukaresti igazgató is új kinevezést kapott, miután jól szerepeltek a bukaresti önkormányzat által összeállított bizottság értékelésén. Ebben a hatóságok képviselőin kívül a következők vettek részt: a romániai Színházi Szövetség (UNITER) képviselője, a bukaresti Nemzeti Színház kulturális stratégiai vezetője, egy színikritikus, egy művészetkritikus (egykori kultuszminiszter), valamint egy színházi szakértő, akiről nem tudni, hogy a minisztériumot képviseli-e, ahol dolgozik, vagy sem. Tehát az értékelésben és döntésekben a szakmabeliek – mint bizonyos intézmények képviselői – közvetlenül vesznek részt, ami nem jelenti azt, hogy a politikai döntések esetében különvéleményük lenne, hiszen ők is egy bizánci urambátyámos rendszertől függenek.

Ahogy a nagyváradi átszervezés ellen sem tiltakozott a színházi közösség – a maga két fő képviselői szervével, a romániai Színházi Szövetséggel és a Nemzetközi Kritikus-céh román szekciójával –, ugyancsak hallgatással fejezte ki egyetértését legutóbb a brüneli Maria Filotti Színház igazgatójának (pályázati úton való) kinevezésekor is, ahol egy, a helyi Szociáldemokrata Párt által támogatott népdalénekes a színház teljes társulatának tiltakozása ellenére kapta meg a vezetést. (A Szociáliberális Párt kultúráért felelős képviselője a központban viszont egy sokra tartott népdalénekes.) Az új igazgatót a Színházi Szövetség azzal „legitimálta”, hogy miközben a színházban zajlott a botrány és az aláírásgyűjtés ellene, meghívta egy debütáló színészek számára rendezett versenyére.

A pályázatokat elbíráló bizottságokban mindig vannak színházi szakemberek, de nem arról van szó, hogy tudnának hatni vagy változtatni a politikai kinevezéseken – legfeljebb csak szeretnének. Romániában a közvetlen állami finanszírozáson kívül nincs egyéb reális támogatás (projektek, ösztöndíjak formájában). A Kulturális Minisztériumnak van ugyan egy jelentős tartalékalapja, amelyet sohasem nyilvános szempontok szerint, hanem diszkrétan ítélnék oda teljesen eklek-

tikus események számára; tehát az egész színházi rendszer anyagilag elsősorban a politikától függ, így egy igazgatót egyedül a saját, előzetesen megszerzett tekintélye védhet meg (ezért aztán a nagyon ismert rendezők és színészek maradnak a leg-hosszabb ideig vezető szerepben).

Az utolsó választások óta (valójában majdnem nyolc éve) Romániában a szélsőséges politikai mozgalmaknak, amelyek itt sokkal gyengébbek voltak a gyakorlatban, mint a diskurzus szintjén, már nincs hozzáférésük az állami forrásokhoz. Személyesen egyetlen olyan esetről sem tudok, amikor valamilyen intézményt vettek volna át. Egy ilyen helyzet ellen azonban könnyebb volna tiltakozni...

PJOTR OLKUSZ
kritikus, Lengyelország

Három típusú közszínház van Lengyelországban: Nemzeti Színházak (amiből kettő van, a Nemzeti Varsóban és a Sary Krakóban), regionális és városi színházak (ez utóbbi a legnagyobb csoport). Mind-egyik típusú színház vezetőjét másféle bizottság választja ki, de általában minden bizottságban három csoport megbízottja vesz részt: a Kulturális Minisztérium részéről, a régió vagy város részéről és a „művész-társadalom” képviselői (színházak szakszervezetei, a Színházi Dolgozók Nemzeti Szövetsége). Az igazi probléma azonban az, hogy kompromisszumra kell jutniuk, ami nem olyan könnyű, ha erősek a szakszervezetek, és a kiválasztás módja színházról színházra változik. A szabályozás tehát változó, és a régió vagy a város külön feltételeket szabhat, ha egy bizonyos pályázót támogat. Ezeket a szabályokat sokat bírálják.

Például nemrégiben Poznańban a városnak új igazgatót kellett találnia a városi színház élére, és a pályázati kiírásban ez szerepelt: „a pályázónak előzőleg már kellett hogy legyen színházigazgatói megbízása.” Ez azt jelenti, hogy például Krystian Lupa aligha pályázhatott volna erre az igazgatói posztra.

A szakemberek ugyan részt vesznek a bizottsági munkákban, azonban nem ők a legfontosabbak. Ezért aztán azt szokás mondani, hogy a város vagy a régió vezetése dönt, de „ismerni akarja a művész-társadalom véleményét”. Minden eset más, de a város vagy régió akkor is kinevezhet egy igazgatót, ha a szakma tiltakozik.

Történeket és történeket politikai kinevezések, de végül a színészek és direktorok általában képesek együtt dolgozni. Igazgatók néha azért mondanak fel, mert nehéz együttműködniük.

A legérdekesebb esetünk a Nowy Teatr története volt Łódźban; ez a legfontosabb városi színház Lengyelországban. A teátrumot Kazimierz Dejmek alapította, és itt rendezte legjobb munkáit. Háromszor volt igazgató: 1949–1961, majd 1974–1979 között, valamint 2002-ben (ebben az évben halt meg). A színházat a kilencvenes években nagyon költségesen újjátották fel (ma is az egyik legjobb színházi épületünk), majd Mikołaj Grabowski lett az igazgatója (1999–2002). Nagy szabadságot élvezett, és a Nowy hamarosan az ország egyik legjobb színházává vált. 2002-ben Grabowskit a krakkói Sary igazgatójává nevezték ki (most is ott dolgozik), és Łódź városa – a minisztériummal és a szakmával konzultálva – úgy döntött, hogy a színházat Kazimierz Dejmeknek adja, aki aztán néhány hónap múlva meghalt. Ez a színház számára tragédia volt. Ezután a város nagyon konzervatív polgármestere egy filmrendezőnek, a szintén konzervatív Jerzy Kropiwnickinak adta a színházat, aki nem aratott sikert. Lengyelország művész-társadalma és a łódzi polgárok is hevesen tiltakoztak (két tüntetés is volt a városban), de a polgármester nem változtatta meg a döntését. A társulat legjobb színészei eljöttek (most főleg a Saryban vannak), a város polgárai közül sokan úgy döntöttek, hogy többé nem

járnak színházba. Ez a korszak egyértelmű katasztrófa volt a színház számára, a vezető pedig 2005-ben felmondott. A polgármester ezúttal Jerzy Zelinknek, egy, a múltban fontos lengyel színésznek adta a színházat, aki szintén a konzervatív csoporthoz tartozott; az ő vezetése (2005–2008) is csőd volt. Az akkor már újraválasztott polgármester új jelöltje Zbigniew Brzoza, egy fiatal rendező lett, aki azonban csak egyéves megbízást kapott. 2008-ban Brzoza érdekes előadásokat csinált, de mivel a korábbi direktorok társulatával kellett dolgoznia, nehéz helyzetben volt. Újabb váltás: a polgármester Mirosława Marcheluk színésznőt bízta meg, akit a konzervatív társulat javasolt. Ő levette a másorról Brzoza legjobb munkáit, és helyette saját rossz darabjai mentek. Az új polgármester Zdzisław Jaskuła a költőt és rendezőt nevezi ki, akinek jó elképzelései vannak, érdekes rendezőket hívna, azonban nyolc ilyen zaklatott év után senki sem akar a lódzi színházzal kooperálni. Így az igazgató kénytelen beérni nagyon fiatal, gyakran túl fiatal rendezőkkel.

A fő probléma azonban a három korábbi konzervatív vezető által kialakított társulat, amely nagyon erős szakszervezetet hozott létre; a lengyel törvények így az ő oldalukon állnak, nem lehet őket elbocsátani. Ahogy az irodalmi tanácsadó sem, akit speciális, a korábbi vezetés által aláírt szerződés véd; mellesleg ő a konzervatív párt tagja, és a városi testületben képviselő, aki döntéshozatali helyzetben van.

A Nowy esete azt mutatja, milyen egyszerű egy színházat tönkretenni politikai döntésekkel, és ugyanakkor azt is, milyen nehéz orvosolni a helyzetet. Meg kell jegyezni, hogy káros döntéseket nemcsak politikusok hoztak e színház esetében, hanem a társulati tagok is, akik nem tudnak másokkal együttműködni. A jelenlegi igazgatónak a legnagyobb gondja színházának saját szakszervezete.

EDITE TISHEIZERE
kritikus, a Valmierai Drámai
Színház irodalmi vezetője,
Lettország

Amikor 1940-ben és '44-ben a szovjet csapatok bevonultak, min-

den lett színigazgatót leváltottak. Ma hál' istennek az ilyesmi elképzelhetetlen. Az államhatalom utolsó beavatkozása 1994-ben történt, amikor az akkori kultuszminiszter bezárattott két színházat.

Az egyik közülük Adolf Sapiro meglehetősen ismert színháza volt, de ebben sem egy konkrét párt politikája volt tetten érhető, hanem a művészek elégedetlensége, amiért vezetőjük beutazta a világot, és mindenütt rendezett, ők pedig munka nélkül ültek otthon. A dolog azonban nagyon rosszul festett: lett művészek lázadtak egy orosz zsidó rendező ellen... Bizonyos sajtóorgánumok nemzeti viszályt csináltak az ügyből, holott az másról szólt, és valójában nem az említett feltételezés volt az oka. A színházi közösség leveleket írt, és elítélte a minisztert. A színházat azonban tönkretették.

Egyes színházakban nincsenek művészeti vezetők, ahogy Valmierában sem, ahol dolgozom. Valamennyi művészeti kérdésről a rendezői tanács dönt (nálunk négy, harminc és kilencven év közötti rendező van), melynek még az igazgató (intendáns), valamint az irodalmi tanácsadó is tagja. Ugyanilyen a struktúra a Nemzeti Színházban. Ahol van művészeti vezető, őt a színház közössége választja meg, és a miniszter erősíti meg posztján.

A Kulturális Minisztériumnak a Nemzeti Színház és az Opera vezetéséhez van köze. Az Opera nagy költségvetésű intézmény, és van is róla külön törvény, a Nemzeti Opera Törvénye. Ezt azonban nem lehet politikai beavatkozásnak tekinteni. Előfordul, hogy a következő minisztertől az Opera kisebb támo-

gatást kap. Mindenesetre a művészeti vezető személyét illetően a kezdeményezés és az első szó a szakmát illeti. Ha az Opera nagy támogatásban részesül is, ez nem játszik döntő szerepet a repertoárjában. Volt olyan esetünk, amikor egy magán-színház vezetője belépett abba a pártba, amely a Kulturális Minisztériumért felelt, hogy kaphasson állami támogatást. Mindenki elítélte őt, és a színház elvesztette a támogatást, amikor az adott párt már nem volt hatalmon. A rendezőnő megbánta döntését. De itt is pénzről volt szó.

Ami a politikai szélsőségeket illeti, teljesen marginális jelenség Lettorszában, amely nem éri el a parlamenti bejutáshoz szükséges öt százalékos küszöböt. Mivel mi gyakorlatilag olyan állam vagyunk, amely két közösségből – lettekből és oroszokból – áll, egyelőre nem sikerül politikai, hanem csak etnikai alapon szerveződnünk. Így aztán a politika célja inkább az integráció, mint a szélsőségek létrehozása. Ismereteim szerint a balti országokban sincsen semmiféle jelentős politikai szélsőség, amely megjelent volna kulturális intézményekben.

JELENA KOVALSZKAJA
kritikus, Moszkva

1. Az orosz színház túlnyomó részben állami tulajdonú. A művészeti vezetőt, igazgatót a hatalom szervei nevezik ki. A szövetségi (föderális) színházak vezetőit, mint a Bolsoj vagy a Moszkvai Művész Színház, a Kulturális Minisztérium, a vidéki színházak direktorait a területi és körzeti minisztériumok.

A városi színházak az önkormányzaktól kapják igazgatójukat. A moszkvai teátrumok vezetőiről Moszkva város Kulturális Igazgatósága dönt.

A hatalom a színházak vezetőit önkényesen nevezi ki. Sosem kéri ki a szakmai közösség véleményét. Nincsenek pályázatok. A művészeti vezető szerepére felkért jelöltnak nem kell stratégiáját, elképzelését bemutatnia. Őt csak úgy bízzák meg, ahogy nálunk mondják: a két szép szeméért.

Az orosz színház szinte semmiben sem különbözik a szovjettől. A színházi rendszerben alig történt bármilyen átalakulás a peresztrojka után. A színház, ahogy korábban is, költségvetési szerv maradt. Ami azt jelenti, hogy a színész belép a társulatba, és hacsak nem ő maga kezdeményezi, és nem sérti meg a munkafegyelmet, sem elküldeni, sem nyugdíjazni nem lehet. Akkor sem, ha szakmailag alkalmatlan. Vagy ha idővel azzá vált. „A színész nem megy el a színházból – őt onnan majd kiviszik, lábbal előre” – mondják nálunk.

A társulat a színházi épülethez tartozik, ezért a művészeti vezetőnek azzal kell dolgoznia, akit kap. Igazgatót sem választhat – őt a hatalom adja. A hatalom pedig rendszerint menedzsereket nevez ki a színházak élére, akik készek belemenni korrump megállapodásokba. Oroszországban elképesztően találegyon és sokféle módon lehet a költségvetési szervekből kivinni a pénzt. Moszkvában egy menedzsernek azért érdeke, hogy színigazgató legyen, mert hozzáépíthet a színházhoz még egy épületet (új színpadot nyit, vagy általános felújításba kezd) – ilyen módon lehet a legtöbbet keresni. Moszkva új polgármestere, Szergej Szobjanyin nem véletlenül nevezi a színigazgatókat beruházóknak.

Így aztán a művészeti vezető, akárcsak a rendező, a legvédtelenebb ember Oroszországban. A rendezőnek nincs szerzői joga a saját előadásához. A főrendezőt, akárcsak a művészeti vezetőt, bármelyik pillanatban minden indoklás nélkül el lehet küldeni. A felmondás rendszerinti oka a társulat panasza. 2010-ben a kultuszminiszternek kellett rendet raknia a Vahtangov Színházban, amikor a legidősebb színészek panaszt emeltek Rimas

Tuminas művészeti vezető ellen. Később a Sztanyiszlavszkij Színház társulata emelt panaszt a Kulturális Igazgatóságnál a saját művészeti vezetője, Alekszandr Galibin ellen, akit el is bocsátottak.

Oroszországot az utóbbi időben egyre több színházi botrány rázza meg. A legutolsó 2011 nyarán történt a legendás Taganka Színházban. A színház létrehozója és vezetője, Jurij Ljubimov kénytelen volt elhagyni az általa alapított színházat, mert ezt követelte a társulat.

Az orosz törvények pedig nagyon tökéletlenek. Azok a törvények, amelyekhez a színháznak igazodnia kellene, arra kényszerítik az igazgatókat, hogy pénzügyi machinációkat és büntethető ügyleteket kövessenek el. Ha egy igazgató abszolút tisztességesen kezdene el működni, az élet leállna az intézményében. Így aztán a színházak kisebb bűnszövetkezetek. Bármelyik színigazgatót le lehet ültetni, ha szükséges. Ez olyan Damoklész-kard, ami minden igazgató feje fölött ott függ. Például a legendás Obrazcovról elnevezett bábszínház vezetője egy éve ül börtönben csalás miatt. Ez mindenki elijesztésére szolgáló példastatuálás.

Az a remény, hogy a rendszer legalább Moszkvában megváltozhat, 2011 szeptemberében merült fel, amikor a Kulturális Főigazgatóságra egy haladó szellemű tisztviselő, Szergej Kapkov került. Ő megbízta a színházi közösséget, hogy dolgozza ki a jövő színházának koncepcióját és a színházi munka hatékonysága értékelésének kritériumait. Úgy tűnik, a közeljövőben a színháznak előadásokat játszó helyből kulturális központtá kell válnia, a legkülönbébb feladatokat – például társadalmi feladatokat is – ellátva. Elkezdődtek a viták a művészeti vezetők kinevezésének pályáztatásáról. Megnyílik a Színházi Vezetők Iskolája, amelynek fel kell készítenie a negyven alatti rendezőket és menedzsereket arra, hogy egy vagy két éven belül készen álljanak a moszkvai színházak vezetőinek felváltására. Egyszóval, bízunk a változásban.

2. Moszkvában két olyan színház van, melyet kommunisták vezetnek, ők már a szovjet idők óta vezetik az adott teátrumokat. Semmilyen (párt)politikai alapon megbí-

zott igazgatóra nem emlékszem. Valószínűleg azért, mert nálunk csak papíron van többpártrendszer, a valóságban azonban egyetlen párt van, a kormányzó Egységes Oroszország elnevezésű párt.

A színház már rég nem ideológiai fegyver a hatalom számára. Oroszországban egyetlen ilyen fegyver van, és az a televízió. De társadalmi eszközzé sem vált a színház. A társadalom nem tudja megfogalmazni a kívánalmait a színházzal szemben. A hatalom pedig megszokásból finanszírozza, de mintha maga sem értené, hogy mi célból. Ennek következtében az állami színházak kommersz darabokat játszanak, alapvetően bulvárszínházak, szórakoztatóak – mégis valahogy tovább léteznek közpénzen.

3. Nem. Oroszországban ugyanis egyetlen párt vagy politikai erő számára sem tudna a színház tribünné válni. A színház az a hely, ahová az itteniek elmenekülnek a valóság elől.

ROMAN DOLZANSZKIJ
kritikus, Oroszország

1. Az igazgatói kinevezések az állami színházakban fájdalmas és a társadalom számára átláthatatlan folyamatok Oroszországban. Egyrészt a színházi közegben még a szovjet időkben él az a meggyőződés, hogy az igazgatónak élete végéig a helyén kell maradnia, és idővel majd úgy fog a színházra tekinteni, mint saját házára – de minimum mint saját feudális birtokára. Másrészt amikor a vezetői poszt ilyen vagy olyan okból megüresedik, az új vezető kinevezése titokban törté-

nik, a közvélemény bevonása nélkül. A nyílt pályázati rendszer, az alkotói programok versenyztetése Oroszországban gyakorlatilag hiányzik. A legutóbbi szezon is hangos volt a moszkvai színházgatói lemondásokról (többek közt a világhírű Taganka Színházban is), melyek oka a társulat és a vezetés közti konfliktus volt. Ez is azt bizonyítja, hogy a repertoárszínházak „feudális” rendszere ma a legsúlyosabb válságot éli.

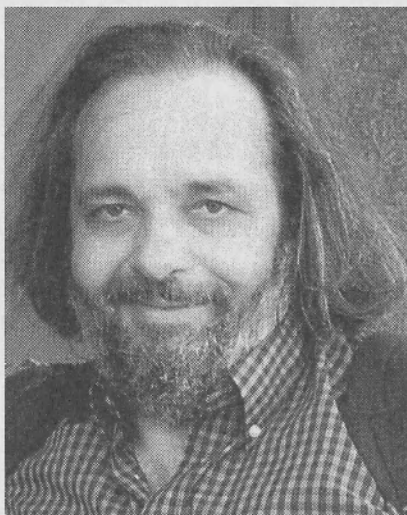
2–3. Oroszországban a politikát nem érdekli a színház. A kulturális területen maga a politika önmagában még nem elég ok egy kinevezéshez. Természetesen az olyan személy, aki nyíltan fellép a Putyin-rendszer ellen, aligha kerül egy állami költségvetési intézmény élére. A színházvezetők hallgatólagos semlegessége teljes mértékben megfelel a hatalom elvárásainak – ezért a színházigazgatók nagy része abszolút apolitikus. Olyan esetre nem emlékszem, amikor egy szélsőséges politikai nézeteket képviselő igazgatót neveztek volna ki. Másrészt azonban bizonyos vezetők olykor kifejezésre juttatják megkérdőjelezhető álláspontjukat – például a kevésbé ismert moszkvai Modern Színház vezetője, Svetlana Vragova aláírta azt a támogató levelet, amely helyesli a Mihail Hodorkovszkij elleni igazságtalan ítéletet.

Összességében azonban ma Oroszországban inkább az mondható el, hogy a kinevezések gazdaságilag nyugszanak szélsőséges alapokon – amikor a színházak élén olyan emberek állnak, akik sokkal inkább a színházi ingatlanból akarnak hasznot húzni, mint bármilyen művészeti tevékenységből.

KAREL KRÁL kritikus, Csehország

1. A prágai Nemzeti Színház igazgatójáról a miniszter dönt, a művészeti vezetőkről pedig az igazgató. A rendszert 1989 után független bizottságok és igazgatási tanácsok befolyásolták, de ez már jó ideje megváltozott. Némileg más a helyzet azoknál a színházaknál, melyek nem állami tulajdonban vannak, hanem alacsonyabb államigazgatási szint, többnyire a városi önkormányzat alá tartoznak. De itt is különböző a gyakorlat. A politikusok és az állami

hivatalnokok mindenütt arra hajlanak, hogy náluk legyen a döntés. Prágában, amely Csehországban finansziális szempontból állam az államban, éppen most döntenek néhány színházigazgatóról. Bizottsá-

gok alakulnak, melyek tagjai közt a szakma képviselői is jelen vannak, a városi önkormányzatok viszont arra törekednek, hogy ne ők legyenek többségben. A többséget a prágai önkormányzati tagok és a hozzájuk közel álló személyek bitorolják előszeretettel. Ez azt a benyomást kelti, hogy csak alpályázati bizottságokról van szó, és hogy valójában a politikusok hozzák meg a döntést.

2. Csehországban vannak olyan igazgatók, akiket politikusok iktattak be, a szakma tiltakozása ellenére is, ezek több esetben politikusok rokonai voltak. A színházi szakma ereje nem nagy, és kevés esetben koncentrált. Saját tapasztalatomból hozzáteszem, hogy ritkán is fog össze, a színházi emberek általában inkább arra törekcszenek, hogy valamilyen lobbizás útján saját érdekeiket érvényesítsék. Mindezek ellenére néhány évvel ezelőtt a színház és a kultúra emberei kiálltak, és tüntetésekkel, tiltakozásokkal megakadályozták az akkori önkormányzatnak a prágai színházi hálózat megszüntetésére irányuló terveit.

3. Nem. Semmi ilyesmire nem emlékszem.

ZORA JAUROVÁ dramaturg, színházpolitikai szakértő, Szlovákia

A szlovák állami tulajdonú (nemzeti vagy regionális szintű kormányzati) színházak igazgatói kinevezé-

seit az egyes szintek törvényi rendeletei szabályozzák. A Kulturális Minisztérium fennhatósága alá tartozó színházgatókat a miniszter nevezi ki, olyan kiválasztási folyamat alapján, melyet a parlament szabályoz. Ez általában nyílt pályázati felhívást jelent, melyet megvizsgálunk, a pályázókat pedig meghallgatásra hívja a kinevezési bizottság. Ennek összetétele a kormányzati (minisztériumi vagy önkormányzati) testület döntésén alapszik. Ez azt jelenti, hogy szakemberek nem mindig kerülnek bele, gyakran politikusok és hivatalnokok döntenek. Az állami fenntartású kulturális intézmények rendszere Szlovákiában messze van attól, hogy jól működjék, lévén még mindig az 1989 előttről maradt örökség a meghatározó.

Egyrészt bizonyos igazgatók kinevezése határozatlan idejű, tehát több évtizedekig pozíciójukban maradnak. Másrészt a minisztérium vagy önkormányzat lényegében bármikor elbocsáthat egy direktort, vagyis politikai beleszólása van művészeti ügyekbe és az intézmények működésébe.

A leglátványosabb politikai beavatkozások, politikai kinevezések kulturális intézmények élére a kilencvenes években (Vladimir Mečiar kormányzása alatt) fordultak elő, ami az ország akkori tekintélyelvű kultúrpolitikájának és ideológiájának következménye volt (ez kissé hasonlított a mai magyarországi helyzethez). Ez nagy ellenállást váltott ki a szakmából és az egész kulturális szektorban. Ugyanakkor a politikai beavatkozás lehetősége még mindig jelen van, benne

rejlük a nem hatékonyan megtervezett törvényekben és az elfogadott döntéshozatali folyamatokban. A politikusok bármikor visszaélhetnek ezzel, ami – többé vagy kevésbé ügyesen – folyamatosan meg is történik. Ennek egyetlen megoldása a tényleg átlátható, hatékony működés és szakmai elvárások lennének. A vidéki színházak igazgatói kinevezései hasonló módon történnek, a kiválasztástól a megbízásig.

A szakmai elvárások határozott idejű szerződéseket kívánnak, független értékelési folyamatot, a szakma bevonását a kiválasztási-kinevezési folyamatokba, magas szintű nyilvános vitákat az ország kulturális intézményeinek szerepéről. Tapasztalataim szerint nemcsak Magyarországnak és Szlovákiának, de az európai közösség számos országának még hosszú utat kell bejárnia, hogy megfeleljen ezeknek az elvárásoknak.

IGOR RUŽIĆ
kritikus, Horvátország

Horvátországban csak egyetlen állami tulajdonú nemzeti színház létezik, a zágrábi Horvát Nemzeti Színház, az ország kulturális központjában. A többi hasonló nevű nemzeti színház, melyek olyan kisebb városokban találhatóak, mint Rijeka, Split, Osijek, Varaždin és Zadar, a régió és a város vagy egyedül a város birtokolja. A Kulturális Minisztériumnak döntő szerepe van a zágrábi Nemzeti igazgatójának kinevezésében; ez a színház 51 százalékban az állam, 49 százalékban Zágráb város tulajdona; vezetőjét a kulturális miniszter nevezi ki.

Bár a többi nemzeti esetében is létezik miniszteri jóváhagyási gyakorlat, de ez nem jelent kizárólagos döntést. Éppen ez történik a spliti Nemzetiben, ahol a városi önkormányzat kinevezte az igazgatót, de a miniszter nem hagyta jóvá. Az illető jelenleg is igazgató, a városi önkormányzatnak azonban ismét ki kell őt neveznie. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy nem kapta meg a szokásos négy évre szóló mandátumát, így egy évre van megbízva, utána az egész folyamat meg kell ismételnie. Ilyesmi általában nem szokott megtörténni, a város vagy a régió önkormányzatai kinevezik a jelöltet, a miniszter pedig automatikusan jóváhagyja. A városi színház vezetőit egyedül az önkormányzat nevezi ki, minden további eljárás nélkül.

Ami a folyamatot illeti, a jelentkező színgazgatók anonim pályázatot nyújtanak be, az ellenőrző bizottság nyitja fel a borítékokat, és olvassa el a pályaműveket (külön boríték tartalmazza a neveket), és ők tesznek javaslatot az önkormányzatnak, hogy kire szavazzanak. Minden színház esetében ugyanez a folyamat, a zágrábi Nemzeti kivételével, ahol közvetlenül a kormány dönt. Általában azonban „asztal alatti” politikai döntések születnek, így tehát a „demokratikus döntéshozatali folyamat” inkább csak technikai jellegű. Minden színháznak, ahogy minden kulturális intézménynek is, van egy ellenőrző bizottsága, amely felügyeli a működést és a művészeti munkát is; ez utóbbit azonban ritkán ellenőrzik, ha a pénzügyi dolgok többé-kevésbé rendben mennek. A bizottság tagjai általában a vezető politikai párt tagjai, és a politikai hatalmat képviselik. Néhány tag a színház alkalmazottja is lehet, de mivel ők mindig kisebbségben vannak, ha nem értenek egyet a politikai döntésekkel, azokat akkor is végre lehet hajtani.

Egyszóval a folyamat elsősorban, sőt majdnem kizárólagosan politikai. Nem vonnak be független értelmiségieket, hacsak nem egy bizonyos, a parlamentben vagy a helyi önkormányzatban némi hatalommal bíró politikai párt delegálja őket. Horvátországban nincsenek olyan politikai pártok, amelyek könnyedén lemondanának a pártfegyelméről, és párton kívüliekre ru-

háznák át a döntéseket, hacsak azok hallgatólagosan nem az ő oldalukon állnak.

Ahogy korábban is említettem, nincs olyan színgazgató, akit ne több vagy kevesebb, nyilvánvalóbb vagy kevésbé kitapintható politikai háttér és támogatás nélkül neveztek volna ki. Ugyanakkor a horvátországi színdirektorok közül senkinél vagy majdnem senkinél sem feltűnő, hogy valamely politikai párt tagja volna. De nem is kell annak lenniük, a rendszer megengedi, hogy ne legyenek azok. Még előnyösebb is számukra, ha nem tagok, hogy a demokratikus társasjátékot így valószínűsítőbbá és nyilvánvalóbbá tegyék. A szakmabeliek általában olyan néma többség, amely hallgatólagosan beleegyezik minden új művészeti vezető kinevezésébe, nyilvánosan érvelnek teljes szakmai tudásukkal, magánnyilatkozataikban pedig a saját személyes status quójukat igyekeznek fenntartani. Független szakemberek vagy értelmiségiek véleményével nem törődnek, még akkor sem, ha ők nyilvánosan tiltakoznak. Ezért ez a rendszer egyelőre megváltoztathatatlan.

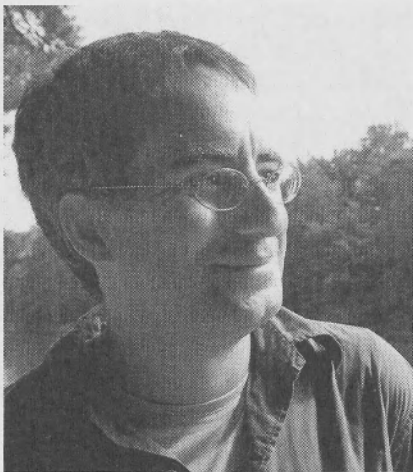
3. Nem, politikai szélsőségek nincsenek benne a játékban. Horvátországban valamennyi művészeti vezető úgy tartja magáról, hogy semleges és független szakember, holott nevük gyakran szerepel a helyi vagy általános választások képviselőjelöltjei számára írt támogató leveleken. Nincs szükségük arra, hogy szélsőségesek legyenek, hiszen éppen az a szerepük, hogy a színházat lényegtelené, kasztrálttá és „széppé” tegyék.

IVAN MEDENICA
kritikus, Szerbia

1. Akármilyen furcsán hangzik is, de Szerbiában nincs minden színház művészeti vezetője. Az igazgatót az intézmény fenntartója, azaz a tulajdonjogi viszonyok függvényében az országos vagy pedig a helyi, városi vezetés nevezi ki. Ha az igazgató egyúttal a kulturális élet meghatározó személyisége, akkor általában ő maga tartja kézben az irányítással járó összes feladatot, beleértve a művészeti kérdéseket is. Néhány színháznak van külön művészeti vezetője, de mivel erre vonatkozóan nincsenek törvényi előírás-

sok, személyét a színház saját alapszabályzatában foglaltak szerint választják meg. Például a Jugoszláv Drámai Színházban, amely belgrádi és szerbiai szinten is a legjelentősebb színház, mindkét státus létezik: a művészeti vezetőt a színház főigazgatója nevezi ki.

Amennyiben hatályba lép az új kulturális törvény, amelyet több mint egy éve megszavaztak, ám a vonatkozó jogszabályok és intézményi alapszabály-módosítások kidolgozásának hiányában bevezetni nem tudtak, a kulturális intézmények vezetőit nyilvános pályázatok útján fogják megválasztani, ami eltér az eddigi gyakorlattól. A jelöltekről az adott intézmény ügyrendi bizottsága dönt majd, amelynek tagjait a városi, illetve a köztársasági vezetés nevezi ki, és amelynek összetételé-

ben művészek, politikusok és gazdasági szakemberek egyaránt szerepelnek. A bizottság nagyobb hányadát a hatalom jelöli ki, a fennmaradó keret felett azonban közvetlenül az intézmény rendelkezik.

Ez a jövőbeni eljárás demokratikusnak tűnik, mégis minden valószínűség szerint ki fogják játszani. A jelenlegi belgrádi városi vezetés koalíciós felépítésű, mint ahogyan feltehetőleg az lesz a következő is. A koalíciók pedig feudális alapon szerveződnek, azaz minden politikai párt bizonyos számú közintézmény vezetőjét a hatalomban képviselt erejének megfelelően saját jogkörében nevezi ki. Ez így van más városokban és országos szinten is. Ez a politikai gyakorlat pedig éles ellentétben áll a nyilvános pályázatrendszerével. A szakmai közvélemény már most tiltakozik az ellen, hogy a pártok szimpatizánsai és tag-

jai nyerjenek meg színházakat, előzetes politikai alkuk vagy jutalom tárgyaként. De ki kell várni, hogy valóban így történik-e. Az is lehetséges, hogy a politikusok felhagynak rossz szokásaikkal, és hagyják, hogy a pályázatadás demokratikus úton bonyolódjon le, ahogy azt a törvény is előírja.

2. Belgrádban a kulturális intézmények vezetőinek kinevezésével kapcsolatban jelenleg egy meglehetősen vitatott helyzet áll fenn. Dragan Đilas, a város polgármestere, aki erőteljes politikai személyiség, ragaszkodik ahhoz, hogy egyetlen városi fenntartású közintézmény, illetve vállalat vezetője se töltsön be ugyanazon a poszton kettőnél több ciklust – legyen szó akár villanytelepről, akár színházról. Ez az ő személyes politikai döntése, hiszen a lehetséges megbízások száma törvényileg nincs korlátozva (!). Első ránézésre a határozat demokratikusnak tűnik, abból a szempontból azonban vitatható, hogy egyáltalán nem veszi figyelembe a távozó igazgatók munkájának eredményességét. Ezért rövid időn belül több kulturális intézmény, köztük három színház vezetőjét cserélték le – pontosabban nem váltották le őket, hanem egyszerűen nem kaphatnak további megbízatást. Közülük néhánynak azért kell távoznia, mert nem tudtak megfelelő művészi teljesítményt felmutatni, másokat viszont annak ellenére küldenek el, hogy sikerrel hajtották végre intézményük megújítását. A szakmai közvélemény, tiltakozásának jeleként, petíciót fogalmazott meg és nyújtott át a Duško Radović Kis-színház igazgatónője, Anja Suša védelmében, akinek igazgatása alatt felvirágzott az ifjúsági és gyerek-színház. A hírek szerint azóta felajánlották neki, hogy maradjon, és töltsse be a művészeti vezető újonnan, kifejezetten az ő számára létrehozott státusát, s ezt a javaslatot a polgármester is elfogadta.

Ez a történet arra a paradoxonra mutat rá, hogy a polgármester úr nem ismeri fel a kulturális intézmények vezetésének specifikumát: a „felcserélhetőség” demokratikus elve esetükben csak a pénzügyi és menedzsmentügyekkel foglalkozó (ügyvezető) igazgatókra vonatkozatható, a művészeti kérdésekben felelősséget vállaló (művészeti) ve-

zetőkre nem. Paradoxon továbbá a jelenlegi rendszerben az is, hogy miközben az ügyvezetők a második ciklusuk betöltése után (ha egyáltalán megkapják) váltogatják egymást, művészeti vezetőt kinevezni törvényileg nem szükséges, illetve ha mégis megtörténik, funkcióját elméletileg egy személy akár nyugdíjas koráig is elláthatja. S nem utolsósorban paradox az a tudat is, hogy a polgármestert a kultúrából csak az érdekli, mire költik a pénzt, van-e a színházaknak tartozásuk, hasznot termelnek-e – művészi teljesítményük lényegtelen. Ezzel a gondolkodásmóddal azok a direktorok tudnak azonosulni, akik jegypénztáraikban kilóra mérik a sikert, s a kommercializálódás biztos útján vezetik színházukat.

Szerbiában a színházakat nem fenyegeti a cenzúra, sem más szélsőséges politikai törvénykezés vagy döntés veszélye. Sokkal inkább fenyegeti viszont a piacosodás és a szabadelvű gazdálkodás.

3. A Milošević-korszak óta nem volt erre példa.

ALJA PREDAN,
a maribori Borštnikovo
Srečanje Fesztivál művészeti
vezetője, Szlovénia

1. A szlovéniai közsínházak felső vezetésének kétféle struktúrája van: vagy ügyvezető igazgató, vagy művészeti vezető az irányító személy. Ha ügyvezetőről van szó (akit a miniszter vagy a megfelelő szintű önkormányzati szerv bíz meg), akkor ő nevezi meg a saját művészeti vezetőjét, aki alárendeltje lesz. Ha a vezető a művészeti igazgató (akit

szintén a miniszter vagy a megfelelő szintű önkormányzati szerv nevez ki), akkor ő választja ki a saját ügyvezetőjét, aki neki rendelődik alá. Mindkét változat jelen van a közszínházainkban. A színházak nagy többségét még mindig művészeti vezetők irányítják, de érzékelhetően erős szándék van arra, hogy a rendszer változzon, és menedzserek vezessék a közszínházakat.

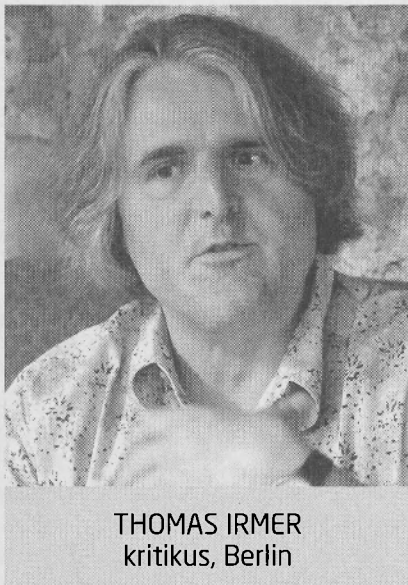
A „tulajdonos” (a Kulturális Minisztérium vagy az önkormányzat kulturális osztálya) kiad egy nyilvános pályázati felhívást a művészeti/ügyvezető igazgatói munkakörre, általában nem több mint hat hónappal korábban.

Három testület vesz részt a folyamatban. A színház művészeti tanácsa, a színház felügyelő tanács és egy, a tulajdonos által kinevezett bizottság. Az első kettőnek nincs döntési jogköre. Kiadhatnak negatív véleményt egy bizonyos pályázóról, a bizottság azonban dönthet másképpen. Független szakértők is tagjai lehetnek a bizottságnak, de nem szükségszerűen.

A színház felügyelő tanács öt vagy több tagból áll, a struktúráról függetlenül. Ebben egyvalaki a színházat képviseli, ketten a tulajdonost, és két további képviselő szakértő. Ez a tanács ellenőrzi és felügyeli a színházi munkát. A színház művészeti tanácsa egy, a művészeti vezető mellett működő tanácsadói testület. Nekik sincs döntő szerepük az igazgatóválasztásban.

2. Szlovéniában egyelőre nem voltak politikai kinevezettek. Az egyetlen botrányos vezetőváltás a ljubljani Nemzeti Színházban történt. Három évvel ezelőtt egy rendkívül sikeres művészeti vezető mandátuma, aki tizenöt évig állt a színház élén, lejárt. A jobboldali kultuszminiszter valaki mást bízott meg, valójában a társulat egyik színészét. Amikor két év múlva kormányváltás történt, ezt a vezetőt az új baloldali kultuszminiszter leváltotta állítólagos gazdasági visszaélések miatt.

3. Eddig sosem kerültek szélsőségesek színingazgatói helyzetbe.

THOMAS IRMER
kritikus, Berlin

1. A színingazgatót Németországban a város vagy a szövetségi állam bízza meg, attól függően, hogy

ki a többségi tulajdonosa a teátrumnak; a döntést gyakran a szövetségi parlament kulturális bizottsága hagyja jóvá.

A város vagy tartomány gyakran felkér egy szakértői bizottságot, úgynevezett *Findungskommission* (ez intendánsokból és/vagy olyan szakértőkből áll, akik nem vesznek részt a helyi politikai ügyekben). Ilyenkor ez a bizottság állítja össze a javaslatokat, általában egy három nevet tartalmazó listát prezentálnak, rangsorolva. A parlament kulturális bizottsága dönt a pályázókról, ezt a döntést aztán az egész parlamentnek jóvá kell hagynia (többségi szavazással). Egy ilyen ellenőrzött rendszer biztosítja a nepotizmus megelőzését.

2. Gyakran fordulnak elő konfliktusok hivatalban lévő intendánsokkal (művészeti vezetőkkel), főleg pénzügyi dolgokban és az adott színház társadalmi megjelenését illetően. De az ő kinevezésük művészi és menedzseri teljesítményük függvénye, nem politikai partokban való tagságé.

3. Ilyen esetek Németországban nem voltak.

AZ ÖSSZEÁLLÍTÁST
SZERKESZTETTE ÉS FORDÍTOTTA:
Tomba Andrea

Karel Král hozzászólását
Tatiana Dimitrova,
Ivan Medenicáét
Miklós Melánia fordította

2012 szeptemberétől **színháztudomány mesterszakot** indít a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara (Budapest, Reviczky u. 4.), nappali és levelező, államilag támogatott és költségtérítéssel formában. Jelentkezhet: aki a bölcsészeti-, a társadalomtudomány vagy a művészet területén főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezik. A szakon országosan (el)ismert szakemberek, a színházi szakma neves képviselői tanítanak.

Jelentkezni 2012. február 15-ig lehet, a www.felvi.hu oldalain részletezett módon. Bővebb információ a KRE Színháztudományi Tanszékének honlapján olvasható, amely a www.kre.hu-ról érhető el. További tájékoztatás kérhető a szitu@kre.hu e-mail címen.

ÉLET ÉS
IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

MINDEN PÉNTEKEN!

KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL VAGY FIZESSEN ELŐ!

Kedvezményes éves előfizetési díj 15.500 Ft

Megrendelhető a szerkesztőségben:

1089 Budapest, Rezső tér 15.

Tel: 06-1 210-5149, 210-5159; Fax: 303-9241

e-mail: lapterjesztes@es.hu

Süveges András mint a *...de neked csak Feri* című, Bessenyei Ferenc színművészeiről szóló könyv szerzője elismerem, hogy könyvem egyes kitételei alkalmasak arra, hogy Bessenyei Ferenc özvegyét, dr. Élthes Esztert valótlan színben tüntessék fel. Tekintettel arra, hogy a könyv egyes közlései megsértették dr. Élthes Eszter jó hírnévhez fűződő személyiségi jogait, ezért közleményemmel sajnálkozásomat fejezem ki, és bocsánatot kérek dr. Élthes Esztertől.